

האם מצוות ציצית צריכה כוונה

מאת: יהושע גרשטיין

הקדמה

במהלך ארבעת החודשים הראשונים של מלחמת חרבות ברזל שבהם שירתתי בגבול עזה, הייתי עד לתופעה המדהימה של חיילי צה"ל לכאורה חילוניים שמבקשים ציצית דרייפיט (DryFit) בכמויות שלא ראיתי לפני זה. לצורך ההבנה של גודל האיורע, במהלך השנה הראשונה שלי בתפקיד כרב חטיבת תותחנים (התפקיד לפני תקפידי הנוכחי כרב חטיבת גולני), סיפקתי אולי 50 ציציות לאורך כל השנה. אך במהלך אותם ארבעה חודשים אינטנסיביים בחזית, סיפקתי מעל 500 זוגות. בזמן ממש קצר, לא נותרו ציציות דרייפיט במחסני הצבא. ולאחר מכן, כמעט כל סט של ציציות ירוקות במדינת ישראל נרכשו על ידי הצבא כדי לתת לחיילים, וזה בנוסף לתרומות האדירות של ציציות שהגיעו מקהילות בחוץ לארץ.

באותו זמן בגלל המחסור בכמות הציציות התעורר בי דיון פנימי בנוגע לחלוקת ציצית לכל חייל שביקש ולא רק לחיילים דתיים או מסורתיים. מצד אחד, אין ספק שמצוות ציצית היא מצווה גדולה שאין כמותה, ושזכות המצווה תעמוד לעזרת חיילינו היקרים בשדה הקרב. מצד שני, מה תועלת במצווה אם לחייל החילוני אין כוונה לצאת ידי חובה, או גרוע מכך, אם הוא מציין במפורש שהוא רוצה את הציצית רק משום שהיא חולצה נוחה יותר, ולא מתוך כוונה לקיים את המצווה. כדי לפתור את הדיון הזה, התחלתי להתעמק בסוגיה, והמסקנות, לפחות לעניות דעתי, מובאות במאמר זה.

יהושע גרשטיין, משרת בצבא הגנה לישראל כרב חטיבת גולני. בעל הסמכה מהרבנות הראשית לישראל, ותואר שני בחינוך מהאוניברסיטת העברית. מחבר הספר *A People, A Country, A Heritage*, שתי כרכים על פרשת השבוע. ועורך ומתרגם של הספר, *Mussar Avicha: Rabbi Abraham Isaac Kook On Morals, Ethics, and Character Development*.

האם מצוות ציצת צריכה כוונה

מצוות ציצת היא מצווה חביבה ויקרה, אשר נבדלת במאפייניה ממצוות אחרות. בעוד שבמרבית המצוות ניתן להסתפק בכוונה כללית של קיום מצווה, במצוות ציצת נדרשת לכתחילה כוונה פרטית ומיוחדת, וכך לשון השולחן ערוך בסימן ח' סעיף ח':

יכוין בהתעטפו שצונו הקדוש ברוך הוא להתעטף בו כדי שנזכור כל מצותיו לעשותם.

וכתב על כך המשנה ברורה:

וזהו מלבד הכוונה שצריך לכוין בלבישה לקיים מצות ציצת וכתב הב"ח שכן הדין בתפילין וסוכה אף דבשאר מצות יוצא אף שלא מכוין בה דבר כ"א שעושה המצוה לשם ד' שצוה לעשותה הנך שאני דבציצת כתיב למען תזכרו ובתפילין למען תהיה תורת ה' בפיך ובסוכה למען ידעו דורותיכם.

לעניין השאלה יש לציין כי סוגיית מצוות צריכות כוונה הינה סוגיא עמוקה ורחבה ומופיע במספר מקומות בש"ס:

במסכת ברכות יג. כתוב במשנה "היה קורא בתורה והגיע זמן המקרא אם כוון ליבו לצאת יצא." בתחילה מדקדקת הגמרא שמצוות צריכות כוונה: "ש"מ מצוות צריכות כוונה." אולם בהמשך הגמרא דוחה דקדוק זה ואומרת "שכיוון הלב" שמופיע במשנה מדובר בכוונה לקריאה ולא כוונה לצאת ידי חובת המצווה. תוס' במקום מבאר שמי שקורא להגיה (לתקן שגיאות) אינו קורא את התיבות כהלכתן וכנקודתן אלא ככתיבתן בלבד, ועל מנת לצאת ידי חובת קריאת שמע על הקורא לכוון לקרוא בצורה מדוייקת. מגמרא זו אין הכרעה סופית האם מצוות צריכות כוונה או לא.

במקור שני במסכת ראש השנה כח. מופיעות שתי דעות מרכזיות בנוגע לצורך בכוונה בקיום מצוות. לשיטת רבא מצוות אין צריכות כוונה, ולכן התוקע לשיר יצא חובה, לעומת זאת ר' זירא אמר לשמשו "איכוון ותקע לי" (תכוון במצוה ותתקע בשבילי) ומכאן מסיקה הגמרא "אלמא קסבר משמיע בעי כוונה" (שמי שמשמיע את קול התקיעה חייב לכוון שהוא עושה זאת לשם המצווה) ולפי שיטת זו מצוות כן צריכות כוונה.

במקור השלישי, הגמרא במסכת פסחים קיד: לומדת בדעת ר' יוסי שמצוות צריכות כוונה ולכן מי שהירק היחידי שיש לו הוא מרור עליו לטבל במרור בתחילת ליל הסדר ופעם נוספת לאכול מרור בשעת הסעודה וזאת מחשש שמא בפעם הראשונה לא כיוון ליבו לצאת ידי אכילת מרור.

להלכה, השאלה האם מצוות צריכות כוונה נידונה בין הפוסקים, וההכרעה בסוגיה זו משפיעה על אופן קיום המצוות בפועל. הטור בסימן תקפט כתב:

ולית הלכתא כרבא דאמר התוקע לשיר פי' לשורר ולא נתכוין לתקיעת מצוה יצא דקי"ל מצות צריכות כוונה וכ"כ בהלכות גדולות הלכך המתעסק שאינו מכוין לתקיעת מצוה אלא מלמד לאחרים לתקוע לא יצא והשומע ממנו לא יצא... והרי"ץ גיאת פסק כרבא דמצות אין צריכות כוונה ותוקע לשיר יצא ומתעסק היינו טעמא דלא יצא שלא נתכוין לשמוע אלא לתקיעה בעלמא וכן פסק ר"ח ורב שרירא שדר ממתבתא דהלכתא כרבא ומיהו מדאשכחן לרבי זירא דאמר לשמעיה איכוין ותקע לי אמרינן לא לעביד לכתחלה אלא יכוין במצוה ואם לא נתכוין יצא וא"א הרא"ש ז"ל פסק דמצות צריכות כוונה להלכה.

דברי הטור מדגישים את המחלוקת: מצד אחד, הרי"ץ גיאת, רבנו חננאל ורב שרירא גאון פוסקים כרבא שמצוות אינן צריכות כוונה. מצד שני, הרא"ש ובעל הלכות גדולות פוסק להלכה שמצוות צריכות כוונה, ולכן אין לצאת ידי חובה ללא כוונה מפורשת. הבית יוסף מתייחס להכרעה זו ומוסיף:

ולענין הלכה כיון דהרי"ף והרמב"ם והרא"ש מסכימין דמצות צריכות כוונה הכי נקטינן.

ובסימן ס' סעיף ד' פסק השולחן ערוך:

י"א שאין מצות צריכות כוונה, וי"א שצריכות כוונה לצאת בעשיית אותה מצוה, וכן הלכה.

על בסיס פסיקה זו, ברור שלכתחילה יש לכוון לצאת ידי חובת המצוה. בשאלה זו בהלכות ציצית יש לברר מספר נקודות נוספות.

- א. למ"ד מצוות צריכות כוונה, האם בן אדם שאין לו כוונה במצוות ציצית נחשב שלובש בגד ארבע כנפות ללא ציצית ועושה איסור בלבישה זו?
- ב. האם חיוב ציצית דרייפיט הוא מדאורייתא או מדרבנן והאם הדבר משפיע על דין זה של כוונה?
- ג. מה הדין בכוונה מפורשת לא לצאת ידי חובה?

לבישת ציצית ללא כוונה

יש צד בהלכות ציצית שחמורה יותר לבישת ציצית ללא כוונה, שכן אם מצוות צריכות כוונה והאדם לא מכוון לקיים מצוות ציצית, נמצא כי בשעת לבישת הציצית הוא מבטל מצוות ציצית שכן הוא לובש בגד ארבע כנפות ולא מקיים מצוות ציצית. כך עולה מדברי הביאור הלכה בסימן ס' סעיף ד':

ועיין בב"ח ובפמ"ג בסימן ח' ובסימן תרכ"ה דמשמע מדבריהם דמצות ציצית וסוכה הכונה בהם לעיכובא כמו בשאר המצוות ולפ"ז אם קראוהו לתורה ולוקח טליתו או טלית הקהל לעלות לבימה שאז זמנו בהול ומסתמא אינו מכוין אז בלבישתו לקיים המ"ע של ציצית ממילא עובר בזה על המ"ע אם לא כשמכוין לשם מצוה ואז יוכל לברך ג"כ והעולם אינם נוהרין בזה ואולי שטעמם דכיון שאין רוצה ללבוש אז את הטלית ואינו לובשו אלא מפני כבוד התורה לשעה קלה אין זה לבישה המחייבת בציצית דומיא דמי שלובש להראות לקונה מידתו שפטור אז מציצית.

מדברי הביאור הלכה עולה כי לא רק שמי שלובש ציצית לא לשם מצווה לא קיים מצוות עשה של ציצית אלא הוא ביטל מצוות עשה של ציצית!
אמנם המנחת חינוך (שכ"ה:ט) חלק בהדיא על דברי המשנה ברורה וכתב בעניין מצווה הבאה בעבירה בסוכה וציצית, שמי שעשה כן רק לא קיים מצוה אולם לא עבר על איסור:

אבל במצוות שאינם חיובית כגון ציצית וסוכה בשאר ימי החג אם הם באים בעבירה אמת דלא קיים רצון הבורא ב"ה כי אין זה רצונו ית' אבל מ"מ לא ביטל המצוה רק דלא קיים וה"ל כמי שאינו לובש בגד כלל או לא אכל כלל דלא ביטל ולא קיים ה"נ נהי דלא קיים המצוה כי לא לרצון לפניו בזה אבל מ"מ לא ביטל ולא נוכל לדון אותו כמו שאוכל חוץ לסוכה או שלובש בגד בלא ציצית רק הוא כמו שאינו עושה המצוה כלל והולך בלא בגד או שאינו אוכל כלל כי באמת הוא לובש ציצית ואוכל בסוכה אך שאינו לרצון לפניו ית' ה"ל כאילו לא קיים המצוה אבל לא נוכל לדון אותו כאלו ביטל המצוה כיון דמ"מ עושה המצוה עיין ותבין.

לפי דברי המנחת חינוך, לכאורה גם מי שאינו מכוון לקיים מצווה בשעת לבישת הציצית אינו עובר על ביטול מצוות עשה של לבישת בגד ארבע כנפות ללא ציצית. המנחת שלמה בסימן א' הסתפק בדין זה ולא הכריע בדבר וצייד לומר שבציצית גם אם לא מכוון למצות ציצית לא עבר על ביטול מצוות עשה, ויתירה מזה אפילו אם מכוון בהדיא שלא לצאת ידי חובה עדיין לא עשה בזה איסור של ביטול מצוות עשה.

ויותר מזה נלענ"ד דאפשר שאפילו אם לבש טלית או אכל בסוכה ואמר בפירוש שאינו מכוין למצוה דלכו"ע לא עשה מצוה אפי"ה אין רואין אותו כעובר על עשה כיון דבהאי גברא אין אני קורא כלל קרא דתשבו בסכות שהרי הוא יושב בה וכן קרא דגדלים תעשה לך הואיל וכבר עשוי, והוא דומה קצת למי שהחזיר אבידה או נתן שכר שכיר

בזמנו ואמר בפירוש שאין כוונתו למצוה דאע"ג דלמ"ד מצות צריכות כוונה לא קעביד שום מצוה - אם נאמר הכי גם במצות שכליות שבין אדם לחבירו - מ"מ גם ביטול עשה אין כאן וה"נ בנד"ד.

למסקנה דמילתא המנחת שלמה בסיום דבריו כתב שהדבר צריך הכרע. אולם לעניין מעשה כבר כתב על כך הפסקי תשובות (ח,יט) שלא חששו לדברי המשנ"ב בזה:

והוא דבר תימא, ולא מצינו אה וריע לחידוש זה, ובמנחת חינוך (מצוה שכ"ה) מפורש להדיא שלא כדברי הביה"ל, ויש שנדחקו להסביר דברי הביה"ל שאין כוונתו שהוא כאילו הולך בד' כנפות בלי ציצית, אלא הכוונה "עובר בזה (- שלא מכיון). על (-) ביטול קיום) מצות עשה", והרי זה כאילו מבטלה בידים, כיוון שלבוש בציצית וחסר רק הכוונה, שהוא דבר שקל לעשות.

בהמשך המאמר נעסוק ברמת החיוב של בגד דרייפיט בציצית והעולה מזה לדינא לעניין חידושו של הביאור הלכה.

חיוב ציצית בדרייפיט

איזה בגד חייב בציצית? הגמרא במסכת מנחות (לט ע"ב), מביאה מחלוקת אמוראים בשאלה זו: דעת תנא דבי רבי ישמעאל, כיוון שבמצוות ציצית כותבת התורה 'בגד' וכפי שכתוב בפרשת נגעים (בה מסופר על הבגדים הנטמאים), כשם שבנגעים הכוונה דווקא לצמר ופשתים, כך גם במקרה זה - ורק בגד העשוי מצמר או פשתים חייב בציצית מדאורייתא. לשיטתו שאר המינים חייבים בציצית, אך רק מדרבנן, וכן פסקו להלכה הרי"ף (יד ע"א) והרמב"ם (ציצית ג, ב).

רבא חולק וסבר, שכל המינים חייבים בציצית מדאורייתא ולא רק צמר ופשתים, כיוון שמהמילה 'כנף' משמע כל מיני הכנף. בפסקי הלכה נחלקו השולחן ערוך והרמ"א:

- א. השולחן ערוך (או"ח ט, א) פסק כדעת הרי"ף והרמב"ם, שרק בגד העשוי מצמר ופשתים חייב מדאורייתא ושאר המינים מדרבנן בלבד.
- ב. הרמ"א (שם) חלק ופסק כדעת התוספות, שכל המינים חייבים מדאורייתא, וכדעת רוב הראשונים.

נמצא כי ישנה מחלוקת בין השולחן ערוך לרמ"א במקור החיוב של בגד דרייפיט בציצית, אולם הדבר מורכב יותר שכן בגד דרייפיט עשוי מניילון ארוג שנחלקו בו פוסקי דורינו:

הגמ' במסכת מנחות מ: פוסקת שבגד עור פטור מציצית וכך נפסק ברמב"ם ובשולחן ערוך (או"ח י, ד). בטעם הדבר שבגד עור פטור נחלקו הפוסקים.

שיטת האגרות משה שפטור בגד עור ממצוות ציצית הוא בגלל שאפשר לעשות בגד מעור ללא מעשה אריגה ולכן גם אם יעשה בגד מעור בצורה של אריגה הבגד יהיה פטור, לפי הגדרה זו בגד עשוי ניילון (דרייפיט פטור מציצית):

כי מסתבר לע"ד כי מינים אלו פטורין מציצית אף להסוברים דכל הבגדים חייבין בציצית אף משאר מינים שאינם של צמר ופשתים, והטעם דהא מודו שיש בגד שפטור מציצית כמו בגד של עור כמפורש בגמ' מנחות דף מ' היא של עור וכנפיה של בגד פטורה ורבה אמר זה אף שהוא סובר דבגדים של שאר מינים נמי חייבין מדאורייתא בדף ל"ט שם, והוא משום דלא מרבינן מהכנף אלא מינים שנעשים מחוטים כמו בגדים מצמר ופשתים ולא בגדים מעורות שאינם בדומה להם. ופשוט שאף אם עשה מהעור רצועות דקות כחוטין וארגם ועשה בגד הוא בדין בגד עור שפטור מציצית... **וא"כ גם בגדים דמינים אלו דניילאן ורייען וכדומה שג"כ אין צורך לעשותן חוטין ולארוג מהן בגד דאפשר לעשות מהן בגד בלא חוטין ואריגה לכן אף כשעשאן חוטין וארגן לבגד אין להם חשיבות אריג ואין לרבותן מהכנף כמו שלא מרבינן בגד מעור ויש לפוטרו מציצית אף כשעשאן באריגה וכ"ש כשעשאן בגדים בלא אריגה שפטורין מציצית. וכ"ש להסוברים דשאר מינים הוא רק מדרבנן שלא חייבו אלא בהמינים שדומין לצמר ופשתים שמוכרחים לטויה ואריגה (אגרות משה או"ח ב,א).**

הרב צבי פסח פרנק בספרו שו"ת הר צבי או"ח א' ט' פוסק כי פטור בגד עור הוא בגלל שהוא לא מעשה אריגה אולם אם עשו מעשה אריגה הבגד יהיה חייב ולכן הוא מחייב בגד ניילון ארוג בציצית.

ולענין שאילתנו, הנה בניילון יש שני מינים, יש מין ניילון העשוי כולו חתיכה אחת ולא מחוטים ואינו מעשה ארג, ובטלית ממין זה לדעת הלבוש הואיל ולא נארג אין עליו שם בגד להתחייב בציצית. **אולם יש גם ניילון העשוי מחוטי ניילון והוא מעשה ארג, וטלית ממין זה ודאי שהוא נכלל בכלל בגד וחייב בציצית.**

בציץ אליעזר הכריע כדברי ההר צבי אולם לעניין ברכה חשש לשיטתו של האגרות משה.

מכל האמור נראה להלכה דהדעת נוטה דבגדי ניילאן והדומה להן חייבים בציצית ובפרט כשעשויים בדרך של אריגה, ואין ללבוש ארבע כנפות מהן מבלי שיטיל בהן ציצית, וקרוב גם לודאי שלא גרועים המה משאר מינים חוץ מצמר ופשתים ובפרט כשארונים, אך לענין ברכה כדאי שלא לברך עליהם וברכות הא אין מעכבות, ומוטב יותר כשקשה ללבוש ט"ק של צמר ללבוש שאר מינים ולצאת ביד רמ"א שפוסק בס' ט' סעיף א' דכולהו חייבין מדאורייתא, ואשר רוב העולם נוהגים באמת כן.

בדרכו של הציץ אליעזר הלכו גם האור לציון (ח"ב, ב) והילקוט יוסף (ט, ט). העולה לדינא כי יש ספק ברמת חיובו של בגד דרייפיט, הדבר משפיע גם על חיוב הכוונה של

המצווה שכן המשנה ברורה בסימן ס' ס"ק י' הביא את דברי המגן אברהם בשם הרדב"ז שדווקא במצוות דאורייתא אם לא כיוון לא יצא אולם במצוות דרבנן אם לא כיוון יצא. ולכן בענייננו מכיוון שיש מחלוקת האם בגד זה חייב בציצית ולשיטת השולחן ערוך חיובו הוא מדרבנן בלבד, אז גם אם לא כיוון לשם מצוות ציצית יצא ידי חובת המצווה. **נמצא כי גם אם החייל לובש את הבגד בגלל שמדובר בבגד נח ולא לשם מצוה קיים לדעת המג"א והרדב"ז מצוות ציצית.**

כוונה מפורשת לא לצאת

יש לעיין מה הדין אם החייל אומר במפורש שאינו לקיים מצוות ציצית בבגד, מקרה זה חמור יותר מאשר מקרה בו הוא אינו מכוון לצאת ידי חובה. שכן הביאור הלכה בסימן ס' כתב:

ובמתכיון בפירוש שלא לצאת לכו"ע לא יצא. (ב"י בסימן תקפ"ט)

מעיון במקור דברי הביאור הלכה עולה אמנם קבוצת ראשונים סובר כך אולם הרא"ה חולק וסובר שיוצא גם אם צווח שאינו רוצה לצאת.

ובאוהל מועד (הל' ק"ש כ.) כתב העושה מצוה ואינו רוצה לצאת באותה שעה לא יצא וכן כתבו רבותינו הצרפתים והרשב"א ז"ל והרא"ה אומר שאפילו צווח שאינו רוצה לצאת ידי אותה מצוה יצא וחיזק סברא זו בראיות בפ"י פסחים גבי כפאוהו פרסיים ואכל מצה ע"כ וכבר כתבתי שה"ר יונה הביא דברי רבינו שמואל משמע דס"ל כוותיה וכיון שכן לא חיישינן לדברי הרא"ה בזה.

בשאלה שלנו מדובר בחייל שמעוניין להשתמש בחולצת דרייפיט באופן קבוע, ולכן הוא ביקש לקבל אותה. לעניות דעתי, אם אכן החייל לא היה רוצה ללבוש ציצית בשום צורה והיה מעוניין רק בבגד, הוא היה מוריד את הפתילים מהבגד, שכן הפתילים מפריעים למי שלא מעוניין בהם. לכן, אם החייל משאיר את הפתילים, מעובדה זו ניכר שהוא אכן מעוניין במצוות ציצית ולא רק בבגד. ומה שהוא אומר לרב שמחלק את הציציות "שאני לא רוצה את המצווה" – אלו דברים בעלמא שהוא אומר מטעמים אחרים. ניתן ללמוד עיקרון זה מדברי החיי אדם בכלל סח:

"אבל אם קורא קריאת שמע כדרך שאנו קורין כסדר התפלה וכן כשאוכל מצה או תקע ונטל לולב אף על פי שלא כיוון לצאת יצא שהרי משום זה עושה כדי לצאת אף על פי שאינו מכוין."

העולה לדינא

בסיום העמקה בסוגיה זו הגענו לחמש מסקנות עיקריות כדלהלן:

1. מצוות צריכות כוונה, גם למאן דאמר שבדיעבד יוצא ידי חובה ללא כוונה בודאי לכתחילה יש לכוון למצווה.
2. מנהג העולם לא לחוש לדברי הביאור הלכה שאם לא כיוון למצוה ביטל מצוות ציצית.
3. ציצית דרייפיט חיובה לדעת השולחן ערוך הוא לכל היותר מדרבנן, לכן גם למאן דאמר שמצוות צריכות כוונה יוצא ידי חובת המצווה.
4. בנושא שאומר במפורש שלא מעוניין לצאת ידי חובה לא יוצא ידי חובת המצווה לרוב הראשונים וכך נקט הביאור הלכה, אולם אם החייל משאיר את הפתילות ניכר ממעשיו שרוצה לצאת ידי חובת המצווה.
5. גם אם בהדיא לא מעוניין לקיים את המצווה יש מקום לתת לחייל כזה ציצית על מנת שיזכה למצווה לשיטת הרא"ה.

הביקוש של חיילנו הקדושים שצמים לקיים את מצוות ציצית, הן לכתחילה והן לדעת הרא"ה, צריך לעורר בכולנו את חשיבות של מצווה זו. בעזרת ה' שנהיה ראויים לקיים את המצווה כהלכתה ונזכה לדברי רשב"י "כל הזריז במצוה זו זוכה ומקבל פני השכינה" (מנחות מג:).